

стрілецька творчість

Вже на початку війни виринула в У. С. С. думка збирати матеріали й пам'ятки до майбутньої історії Стрілецтва. Це діло започаткував у Горонді арт. маляр Ю. Буцманюк, виготовивши низку портретних рисунків; з перших сотень, що виходили в поле, пороблено світлини, що, на жаль, затратились на чужині.

Після відвороту У. С. С. з Галичини на Бескид, чет. Гарасимів і пхор. Іванець піддали думку оснувати Пресову Кватиру, при чому пхор. Іванець закупив у Мункачеві фотографічний апарат. Рівночасно в Коші, у Вапнярці, взявся за організацію Пресової Кватири пхор. Угрин-Безгрішний з допомогою команданта Коша сот. д-ра Н. Гіряка та лікаря д-ра Івана Рихла. Першим завданням пресового гуртка в Коші була культурно-освітня праця. Завдяки йому зорганізовано там стрілецьку читальню та бібліотеку, а далі, з приїздом д-ра О. Назарука й Т. Меленя відчитовий гурток. Великі заслуги в організації стрілецької мемуаристики, історії та пропаганди поклав проф. Іван Боберський, член Боевої Управи. Він зорганізував у Відні архів Боевої Управи, подбав про звязки зі Стрільцями та помагав матеріально й морально у творчій праці Стрілецтва. За його допомогою виїхав з кінцем грудня 1914 р. в поле чет. Ю. Буцманюк у характері воєнного маляря і світливця.

Весною 1915 р. приїхав з доручення Боевої Управи до У. С. С. у поле д-р О. Назарук як її кореспондент. Він зібрав відомости про походи та життя У. С. С. і невдовзі вийшли перші його воєнні нариси «Слідами Українських Січових Стрільців» та «Над Золотою Липою».

Так повстали в полі та Коші осередки твор-

чої праці, де гуртувалися люди з мистецьким, літературним, малярським чи музичним хистом. Завдяки тому збереглись бодай частинно в записках, образах, світлинах та піснях спогади про стрілецькі походи, про геройські подвиги поодиноких людей і частин, про надії, болі й радощі Стрілецтва, відновленого після віків національного війська.

В атмосфері Пресової Кватири розпочав свою працю стрілецький співець Роман Купчинський, що своїми віршами на стрілецькі теми добув відразу популярність серед У. С. С.

Умовини для творчої і мистецької праці У. С. С. у полі виявились доволі складними. У. С. С. були замалою формацією, щоб у ній можна було створити вигідні й по змозі спокійні умовини для праці. Курінями У. С. С. австрійська команда кидала з одного місця в друге; також у прифронтових, обозних частинах дуже часто не було до цього відповідних умовин. Щойно з кінцем 1915 р., коли У. С. С. задержались над Стрипою та настав спокійний час позиційної війни й оба, досі самотійні, куріні зведено в полк, Пресова Кватира могла працювати краще, живіше та більш систематично.

Багато нового життя вніс Левко Лепкий, що прибув над Стрипу, до Вівся осінню 1915 р. З ним приїхав також на фронт мистець маляр Осип Курилас. У Тудинці, при команді полку, уладжено для нього малярську робітню. За зиму й весну Курилас зробив чимало портретів, картин та шкідів зі стрілецького життя, які на все залишаться цінними документами доби. Спершу працював він у полі, опісля довший час у Коші аж до 1918 р.

Хор. Іван Іванець.

Чет. Юліян Буцманюк.

Хор. Роман Купчинський.

Пхор. Теофіль Мойсейович.

Поруч Куриласа працював також маляр чет. Іван Іванець, що підчас світової війни та визвольних змагань виконав чимало цінних малюнків, рисунків, шкіців з походів та боїв Стрілецтва. На жаль, праці ті, що були дуже цікавим батальним матеріалом і документом воєнної доби, пропали в Україні.

Надійним малярем був студент краківської Академії Юліян Назарак, що перейшов пізніше у ряди австрійської армії і згинув як хорунжий на волинському фронті 1916 р.; від нього залишились лише дві картини на теми семиковецьких боїв. Як маляр працював при У. С. С. також Осип Сорохтей, що саме перед війною скінчив малярські студії у краківській Академії. Крім рисунків та акварель він дав низку досконалих стрілецьких карикатур, що збереглись до нині.

При У. С. С. розпочав свою мистецьку працю Лев Гец. Він виготовив спільно з молодим поетом

В. Бобинським 1917 р. велику антольоґію У. С. С. Це замітна праця, розписана рукописно на зразок старинних книг, в якій зібрано 36 авторів. Талановитим ґрафіком виявився тоді молоденький ще В. Оrobeць, що залишив декілька рисунків та ґрафічних заставок, розкинутих по принагідних виданнях. Рисівниками були також хор. Талпаш, пхор. В. Старчук, пхор. Л. Лепкий, віст. Ткачук та віст. Розумович.

Товариське життя Стрілецтва, яке скупчувалося здебільша довкола Пресової Кватири, підсилювало її мистецьку атмосферу.

Велике значіння для історії Стрілецтва мають фотографічні матеріали, яких чимало залишилось до нині. Як світлиці працювали в полі чет. І. Іванець, пхор. Т. Мойсейович, стр. В. Оrobeць, стр. В. Яцура і деякий час чет. Ю. Буцманюк, в Коші і на Волині пхор. М. Угрин та віст. І. Озаркевич.

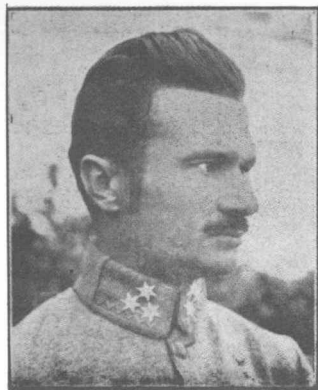
З помічю гуртка Пресової Кватири основано

Пхор. Михайло Гайворонський.

Мистецька праця на фронті, у викторівському лісі під Галичем.

М. Гаврилко ліпить по-грудея.

Пхор. Микола Угрин-
Безгрішний.

Пхор. Юра Шкрумеляк.

Стр. Антін Лотоцький
(Тото-Долото).

Віст. Андрій Бабюк. (Ірчан).

у Львові місячник «Шляхи», що мав стати виразником стрілецької ідеології та збірником матеріалів до історії Стрілецтва. У ньому друкувалися праці стрілецьких літописців, новелістів та поетів. Мім іншими на його сторінках появилися вперше публіцистичні статті чет. Василя Кучабського та матеріали до історії У. С. С. В. Дзіковського. Крім Р. Купчинського та М. Голубця, що вже перед війною добув собі ім'я, друкували у «Шляхах» та принагідних стрілецьких виданнях свої твори такі молоді поети і письменники, як Л. Лепкий, Ю. Шкрумеляк, В. Бобинський, А. Лотоцький, А. Бабюк, І. Балюк, М. Заклинський та Р. Кузьмович.

З Пресової Кватири вийшла також акція зовнішнього знаціоналізування У. С. С. Багато енергії в цьому напрямку виявили чет. Іванець та пхор. Лепкий, що послідовно переводили цю ідею в життя. Вони ввели стрілецьку шапку, т. зв. мазепинку, що її носили січово-стрілецькі організації ще перед війною, та змінили крій австрійської військової блюзи на своєрідну форму. Труднощі для введення стрілецького однострою були великі. Мазепинку треба було спершу купувати за власні гроші, таксамо австрійський однострій треба було перероблювати власним коштом. Стрільці робили це з великою охотою і мазепинка стала синонімом У. С. С. У 1916 р. Галичина мала вже оформлений тип українського вояка, що пізніше ввійшов в історію українського війська.

В 1916 р. чет. І. Іванець опрацював проєкт стрілецького прапору. Питання державного гербу України не було ще тоді вирішене, тому на прапорі поміщено св. Михайла Архистратига зі щитом, на якому лев. Злучено герби Києва і Галицької Землі для зазначення ідеалу соборності українських земель. Прапор цей виготовив комітет пань у Львові та посвятив його в Розвадові, в постою Вишколу У. С. С., Митрополит Андрій Шептицький 28. жовтня 1917 р.

Гурток співробітників Пресової Кватири не за-

був і про інші способи закріплення стрілецької традиції. Чет. І. Іванець як член комісії корпусної команди провів і впорядкував разом з дес. В. Дзіковським, дес. Р. Харамбурою та віст. В. Гузарем могили У. С. С. на побоевищах від Болехова

Стрілець Саджениця розказує про свої боєві пригоди
у Пресовій Кватирі в Замковій Паланці.

Співробітники Пресової Кватири Коша в Горожанні Вел.,
листопад 1916.

Від ліва: Пхор. Ю. Шкрумеляк, стр. В. Огоновський, стр. А. Лотоцький (Тото-Долото), віст. А. Бабюк (Ірчан).

Гурток Пресової Кватири в полку У. С. С., липень 1916.

Від ліва: пхор. Р. Купчинський, чет. І. Іванець, стр. В. Оробець, дес. В. Дзіковський, пхор. Л. Лепкий, пхор. Т. Мойсейович.

по Стрипу, а заходом пхор. Л. Лепкого поставлено два пам'ятники, — могилу-курбан в Семиківцях над Стрипою і пам'ятник в Пісочній.

В 1917 р. видано перший великий Календар-альманах У. С. С. у Львові, під редакцією М. Голубця. Появились ще інші стрілецькі видання, між іншим: «Українські Стрільці в Карпатах», що вийшли ще в червні 1915 р. у Відні, Василя Дзіковського «Коло Потутор», «Співаник У. С. С.» виданий у Відні, д-ра О. Назарука «З кривавого шляху Українських Січових Стрільців», видана Т-вом «Просвіта» у Львові 1916 р.

В Коші У. С. С. у Пісочній працював Угрин-Безгрішний. Він видав збірник «Червона Калина» та при співпраці А. Лотоцького, В. Огоновського, Ю. Шкрумеляка і Ткачука кілька чисел «Вістника Пресової Кватири У. С. С.» і сатиричні журнали «Самопал» та «Самохотник», що появились відбитками на шапірографі з карикатурами Куриласа.

Праця Пресових Кватир У. С. С. не обмежувалась лише до записок, дописів із фронту,

шкіців, малюнків, світлин та принагідних видань. У Відні появилсь також фаховий військовий підручник «Про науку боротьби ручними ґранатами» пор. Б. Гнатеви́ча, знавця вишкільних справ, співаник У. С. С. та окремі випуски стрілецьких пісень і листівок з картинами стрілецького життя.

Опікуном та орудником Пресової Кватири був проф. Іван Боберський. Він використовував малярський та світлинний матеріал до видань та пропагандивних вистав, як напр. до воєнної вистави у Відні 1917 р., в якій У. С. С. мали свій окремий павільон.

З розвалом царату й українізації військових частин по тамтому боці Збруча надія на створення самостійної української армії покликала до життя т. зв. одностроеву комісію, що мала намітити форму однострою для майбутнього українського війська. Проєкт, виготовлений пхор. Л. Лепким, який уводив т. зв. зубчатку на ковнір та відзнаки на рукавах, прийнято опісля в 1918 р. майже без змін для цілої Української Галицької Армії.

Врешті силами й засобами У. С. С. зорганізовано український театр, що працював в 1917 і 1918 роках у Галичині та в Україні (на Херсонщині). Працювали в ньому м. ін. У. С. Стрільці: пхор. Л. Новіна-Розлуцький, стр. І. Рубчак, пхор. Л. Гринішак, пхор. Прибильський, пхор. О. Гірняк, дес. Л. Лісевич, віст. Я. Барнич, стр. М. Бенцаль, стр. Я. Гриневич та Е. Кохан. Ця українська сцена була в часах воєнної розрухи гарним засобом живої національної пропаганди.

Визвольна війна перервала організовану працю Пресової Кватири. Всі її співробітники пішли в боєві ряди. Тому також пізніші заходи для створення Пресової Кватири в бригаді У.С.С. і при Начальній Команді не увінчались успіхом. При вищих командах організовано лише пресові і пропагандивні реферати. Пресовим референтом в бригаді У. С. С. призначено молодого тоді письменника хор. Ю. Бабюка (Ірчана), що провадив

Пхор. Антін Баландюк.

Пхор. Микола Голубець.

Пхор. Лесь Новіна-Розлуцький

Пхор. д-р Осип Назарук.

хроніку бригади і був її пропагандивним референтом.

Літом 1919 р. вийшла з бригади У. С. С. Ініціатива створити спільну Пресову Кватиру зі Січовими Стрільцями. Але воєнні події, що поставили У. С. С. і С. С. на протилежних крилах української армії, не дозволили здійснити цього плану.

Всеж таки, хоч як великі були перепони, створені боєвими умовами, колишні члени Пресової Кватири працювали далі над збіркою історичних матеріалів. В архіві бригади зібрано за весь час визвольної війни велику кількість світлин (ок. 900), малюнків та рисунків, споминів, записок та багатий і цінний партитурний матеріал для оркестри. На жаль, цілий архів пропав разом з обозом бригади підчас бою під Махнівкою в квітні 1920 р.

З діяльністю Пресової Кватири зв'язана також і стрілецька пісня. Вже до війни стрілецькі товариства мали улюблені пісні, зокрема давні козацькі, які співали в поході й на вправах. З відомою піснею, що поширилась перед самою війною «Ой у лузі червона калина» вийшли У. С. С. на кривавий тан. Але перша чисто стрілецька пісня народилась у Горонді і мала примітивний зміст і запозичену мелодію з пісні «Ой зацвила черемшина»:

Машерують добровольці
Через Мезетеребеш,

Мезетеребеш — мадярська назва закарпатського села Страбичева, куди переїхали У. С. С. зі Стрия у вересні 1914 р. У пісні цій оспіваний тодішній вигляд Стрільців, що у старих цивільних одягах та подертих черевиках з крісом на плечах ходили на вправи і не мали зовсім військового вигляду.

В Карпатах повстала пісня, що нині співа-

Арт. маляр Осип Курилас у своїй робітні в Тудинці.

ється в інакшому значінні та з іншим настроєм, як колись:

Хлопці, алярм! Гей ставаймо!
Вже найвищий час!
Наступають на три шляхи
Москалі на нас.

А пізніше:

Слава, слава, отамане,
О, ти батьку наш!
Ми з тобою на ворога
Підемо всі враз.

Автором цих слів був Юліян Назарак, що після повороту сотні з Гусного до Веречок зладив веселу одноактівку «Штурм на полукипки», в якій командант одної застави бере в ночі вівсяні полукипки на полі за ворога. Ці пісні поширились завдяки бадьорому змістові та мелодії, а фінал «Слава, слава отамане» став гимном кожночасного команданта У. С. С.

Після кривавих боїв на Маківці М. Гайворон-

Артист Михайло Рубчак
на військовому харчі.

Ранок у домівці Пресової Кватири в Тудинці.

Стр. Теофіль Мелень.

Діти слухають стрілецької пісні.

ський скомпонував дві пісні: «Ой впав стрілець у край зруба» — до власних слів і «Питається вітер смерти» — до слів Ю. Шкрумеляка.

Найбільше стрілецьких пісень зродилось під час позиційної боротьби над Стрипою, де гурт стрілецьких піснярів збільшив пхор. Левко Лепкий. Появились пісні Гайворонського - Купчинського «Їхав стрілець на війноньку», «Нема в світі краших хлопців», «Іде Січове Військо», Р. Купчинського слова і мелодія «Ой шумить, шумить» та Л. Лепкого «Коби скорше з гір Карпатів» і «Ой, видно село».

Боевий порив, кохання, героїство маси та одиниці переплітались у стрілецькій пісні, як переплітались вони в житті Стрілецтва. В пісні Купчинського «Гей там у Вільхівці» оспівано подвиги, кохання і полон стрілецького героя Федя Черника. Ця пісня зродилась літом 1916 р., тоді, коли У. С. С. станули на позиціях у Бережанщині. Коли після бою під Потуторами У. С. С. відходили з Бережан

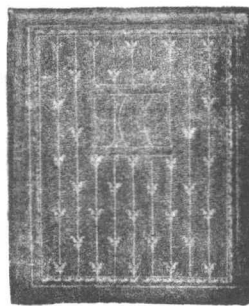
у запілля, розбитки У. С. С. та обозні частини вів чет. Іван Цяпка. Він став з цього приводу героєм обозної пісні Л. Лепкого «Бо війна війною». Хор. Осип Телішак зі своїми любовними клопатами перейшов тоді до історії в пісні Р. Купчинського «Як з Бережан до кадри».

Побут У. С. С. у Коші та Вишкості серед спокійних умовин, нормальної праці та живого товариського життя сприяв пісенній творчості. Повстали пісні: Баландюка до слів Лотоцького «За сімома десь горами», Р. Купчинського «Ой чогож ти зажурився», «За рідний край»; три пісні Лицарства Залізної Остроги: Купчинського «Не сміє бути в нас страху», «Вдаряй мечем» та Л. Лепкого «Хай жиє великий комтур наш». М. Гайворонський зложив тоді мелодію до слів М. Голубця «Ой нагнувся дуб високий» та Л. Лепкий відому пісеньку «Колись, дівчино мила».

З часів побуту У. С. С. під Куропатниками й Конюхами коло Бережан маємо дві пісні: «Чо-

Дес. В. Дзіковський означає могилу У. С. С. на босвищі коло Галича.

Антологія У. С. С.

Стр. Лев Гец.

Стр. Василь Бобинський.

Снігова завія.

Рис. І. Іванець.

вник хитається серед води» і «Накрила нічка» — слова і музика Р. Купчинського. Перша пісня складена на позиції під Куропатниками на провесні 1917 р. Тоді-то зібрала річка Ценівка і створила справжнє озеро між стрілецькими та ворожими окопами. Весняні, місячні ночі виваблювали Стрілецтво на окопи і до пізньої години лунали співи та бреніли гітари. Пісню «Накрила нічка» виспівав Купчинський при гітарі ще під Куропатниками своєму сотенному командантові пор. О. Яримовичеві. Колиж він згинув у бою під Конюхами, автор додав ще другу частину, яка з першою творить цілість.

Після бою під Конюхами у Вишколі У. С. С., розміщеному в чотирьох селах коло Миколаєва над Дністром, повстала нова низка пісень. Не зва-

Від ліва:

Арт. маляр Осип Курилас Проф. Іван Боберський,

Стрілецький учитель пхор. С. Придун на вправах у Вишколі.

Рис. Р. Сорохтей.

Гурток УСС — артистів українського театру.

Від гори зліва, стоять: стр. Я. Гриневич, пхор. Л. Невіна-Розлуцький, дес. Е. Банах, стр. Е. Кохан, віст. Ю. Танчаковський; сидять: пхор. О. Гірняк, дес. Л. Лісевич, стр. С. Хомик, стр. С. Волинець, дес. В. Демчишин.

Від ліва: пхор Купчинський Р., Теодорович П.

жаючи на важку вишкільну службу, молоді стрільці находили час на кохання, а стрілецькі пісні з цього періоду оспівують «дівчину-рибчину». Вони веселі й безжурні, як тодішнє стрілецьке життя. Між іншими тоді Л. Лепкий створив пісню: «Казав мені курат на сповіді» та Купчинський «За твої, дівчино» і «Пиймо, друзі».

Переїзд У. С. С. за Збруч в 1918 р., у межі молоді Української Держави, оспіваний у пісні Р. Купчинського «Зажурились Галичанки». Коли після повороту з Херсонщини У. С. С. переїхали на Буковину, Р. Купчинський зложив пісню «Як Стрільці ішли з України». На цій пісні, з тугою за херсонським соняшним небом та розлогими степами, кінчиться одна епоха Стрілецтва, якій на зміну прийшли листопадові дні 1918 р., а з ними важкі змагання, підчас яких вже не було змоги не лише творити нових пісень, але й охоти співати давніх.

Поруч цих загально відомих пісень співали Стрільці ще й інші, які з часом затратились або забулись, між іншим жартівливі пісеньки, яких автором був пхор Р. Теодорович.

Найпопулярнішу пісню «Ой у лузі», з якою виходили Стрільці на війну, склав С. Чарнецький для твору В. Пачовського «Сонце руїни». Стрілецькою піснею стали зараз на початку карпатської кампанії відомі «Журавлі» — слова Б. Лепкого, мелодія Л. Лепкого. Ці обі пісні увійшли в кров і кости Стрілецтва та залишились разом з піснею «Ой та зажурились» трійцею найповажніших стрілецьких пісень. «Ой та зажурились» зложив Р. Купчинський після переходу У. Г. А. за Збруч, коли У. С. С. станули залогою в Кам'янці.

Українська Головна Рада в карикатурі, зі сторінок «Самохотника».

Рис. О. Курилас.

Польсько - українська війна дала назагал мало пісень. Це був час, коли кожний старшина і стрілець пішов на фронт. Підчас боїв у Галичині Л. Лепкий скомпонував дві пісні: «Від Сяну аж до гір Кавказу» та підчас чортківської офензиви: «Ми йдемо вперед, над нами сонце сяє». Лебединими піснями У. С. С. є Купчинського «Засумуй, тримбіто» і О. Баландюка до слів Купчинського «Ой зацвила черемшина, зацвила». Вони зродились уже в полоні, у Тухолі.

Багато стрілецьких пісень перейшло в народ і їх співають не лише в Галичині, але й за Збручем, на Великій Україні, на Закарпатті і на Буковині. Співає їх і вся українська еміграція, де б вона не жила. Минають роки, минуть десятиліття, а ті пісні залишаться невимірущим пам'ятником великого минулого, як твори зроджені з віри, сповиті курявою борні, скроплені кров'ю жертв.

Вибух гранати.

Мал. О. Курилас.